

Komparácia politik voči národnostným menšinám vlád Roberta Fica a Vladimíra Mečiaru na Slovensku v rokoch 1994 až 1998 a 2006 až 2010.

Daša Smetanková¹

Abstract: *The comparison of Robert Fico's and Vladimír Mečiar's governmental policies towards national minorities in Slovakia.*

The paper deals with minority policy in Slovakia during two governmental periods, 1994-1998 (Robert Fico's government) and 2006-2010 (Vladimír Mečiar's government). Political parties which formed government in these periods tend to be referred to also as national populist parties, because they pursue populist policy embedded in nationalist agenda. The goal of the article is to examine whether minority policy of Robert Fico's government was comparable in this regard to that of Vladimír Mečiar. This is done by investigating their policies towards two largest national minorities, the Roma people and the Hungarian minority. The comparison focuses on two main issue areas: education and culture. These are assumed by the author to be most important ones from the perspective of national minorities. I analyse several sources, such as government programmes, minority strategic documents, and language, educational and culture policies, applying criteria such as content or financial considerations. As a conclusion, the paper claims that despite superficially similar characteristics, there were significant differences in both governments' policies towards national minorities.

Keywords: *Minority policy, public policy, national minorities, education, culture*

1. Úvod

Vzťah medzi menšinou a väčšinou je základnou otázkou demokracie. Táto otázka vystúpila znovu do popredia po roku 1989 a štáty východnej a strednej Európy sa k nej museli nanovo postaviť. Neriešený vzťah k menšinám môže byť zdrojom potenciálnych konfliktov a práve prístup k menšinám je považovaný za jednu z možností prevencie konfliktu, o čom svedčí aj internacionalizácia menšinových práv a menšinovej problematiky po roku 1989, ktorej dôvodom bolo podľa Willa Kymlicku (2007) práve bezpečnostné riziko. Vzťah štátu k menšinám rovnako ukazuje úroveň jeho demokracie.

Menšinová politika vlády je ovplyvňovaná viacerými faktormi. Will Kymlicka (2007) hovorí o jej internacionalizácii, a teda vplyve externých faktorov na jej vývoj. Naopak model „triadic nexus“ Rogersa Brubakera (2009) zase hovorí o akomsi trojstrannom vzťahu medzi tromi nacionalizmami: novovzniknutého štátu, národnostnej menšiny a externého domovského štátu národnostnej menšiny. Ide o vzťah troch dynamických aktérov, súbor postojov, ktoré sa neustále vyvíjajú a menia, a tým vplývajú aj na politiku vlády voči národnostným menšinám. Tá je tak z veľkej miery určená koalíčným modelom vlády, teda napr. účasťou strán zastupujúcich národnostné menšiny, či strán nacionalistických.

Tento text sa zameria na politiku voči národnostným menšinám na Slovensku a komparáciu dvoch volebných období. Na Slovensku je možné do roku 2012 hovoriť o dvoch vládných

¹ Daša Smetanková, doktorandka, katedra politológie, Vysoká škola ekonomická v Prahe. Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika / Czech Republic; E-mail: dasa.smetankova@vse.cz

modeloch: o modeli s účasťou maďarskej politickej strany a o modeli so zvýšeným podielom národnej agendy na politike, kedy jej členom bola aj nacionalistická Slovenská národná strana (SNS). Text sa nevenuje komparácii týchto dvoch rozdielnych typov, keďže rozdiely sú zjavné a boli čiastočne spracované predovšetkým v publikáciách, ktoré sa v rôznej miere venovali politike voči národnostným menšinám na Slovensku a jej vývoji. Ide napr. o publikácie Inštitútu pre verejné otázky², Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach³, či Fórum inštitútu pre výskum menšín v Šamoríne⁴. Vývoji jazykovej politiky sa zase venovala napr. Marcela Gbúrová (viď napr. Gbúrová: 2009). Text sa naopak zameria na komparáciu politík dvoch vlád, ktoré vo zvýšenej miere zavádzali národnú agendu do svojich politík, mali skôr konfrontačný prístup k národnostným menšinám a sú okrem iného i preto niektorými autormi na Slovensku označované aj ako národne populistické (viď napr. Mesežnikov, Gyarfášová 2008, Učeň 2009). Ide o vládu Vladimíra Mečiara v rokoch 1994 až 1998 a vládu Roberta Fica v rokoch 2006 až 2010.

Analýza hľadá odpoveď na otázku, či je v prípade vlád, ktoré sú zložené z rovnakých politických strán, či strán s podobnými charakteristikami, možné hovoriť o rovnakom prístupe k menšinám a rovnakej menšinovej politike. Nadväzuje tak predovšetkým na publikácie venované národnému populizmu na Slovensku, ktoré poukazujú práve na podobné charakteristiky skúmaných vládnych strán. Napr. Kálmán Petöcz (Petöcz 2009: 74-79) o období vlády Roberta Fica dokonca hovorí aj ako o dejà vu rokov 1993 až 1998 (v rokoch 1994 až 1998 ide o obdobie vlády Vladimíra Mečiara) predovšetkým v oblasti politiky posilňovania národnej identity. Cieľom textu je tak zistiť, či došlo v prípade vlády Roberta Fica v oblasti menšinovej politiky k „návratu“ do obdobia vlády Vladimíra Mečiara, a to konkrétne v prípade jednotlivých politík. Text sa sústreďí na konkrétne politiky voči národnostným menšinám, a nielen na symbolickú či rétorickú rovinu, ktorej sa venoval napr. práve Kálmán Petöcz (Petöcz 2009) či Grigorij Mesežnikov (viď Mesežnikov, Gyarfášová 2008). Analýza sa zaoberá predovšetkým politickými rozhodnutiami a produktmi politiky, ako sú konkrétne návrhy politiky či legislatíva.

Z pohľadu národnostných menšín je analýza venovaná dvom najpočetnejším národnostným menšinám na Slovensku: maďarskej a rómskej. Ich početnosť však nie je výlučným dôvodom výberu, dôvodom sú predovšetkým ich rozdielne charakteristiky (ako demografia, história, sociálno-ekonomické postavenie) a ich konfliktný potenciál, pre ktorý zaujímajú výsadné postavenie vo verejnej diskusii na Slovensku. Predmetom záujmu tak nebude iba politika voči maďarskej menšine, ale aj politika voči rómskej menšine, ktorá vo väčšine analýz spojených s nacionalistickou politikou na Slovensku absentuje. Ide však o významnú časť spoločnosti a politika voči Rómom je relevantnou aj v rámci nacionálno-populistického apelu. Ako udáva Grigorij Mesežnikov (Mesežnikov, Gyarfášová 2008: 33), rómska problematika má okrem vecného obsahu aj zložku politicko-mobilizačnú. Preto ju niektoré politické strany opomínajú, iné ju naopak využívajú a stavajú na vytváraní protirómskych nálad.

Ako hlavné sú vytýčené oblasti školstva, vzdelávania a kultúry. Tieto boli zvolené z niekoľkých dôvodov. Vzťah k národnostným menšinám a predovšetkým „...*pohľad na realizáciu menšinových práv v oblasti materinského jazyka, kultúry a školstva*...“ je jednou z hlavných relevantných

² Napr. vývoji menšinovej politiky na Slovensku sa venujú kapitoly jednotlivých súhrnných správ venované národnostným menšinám (viď Inštitút pre verejné otázky: 2011).

³ Napr. publikácia Štefana Šutaja (viď Šutaj, eds.: 2005) sa venuje vývoji národnostnej politiky na Slovensku do roku 2005 v rôznych oblastiach.

⁴ Ide o publikácie zamerané na problematiku maďarskej menšiny ako napr. publikácia Józsefa Fazekasa a Pétera Hunčíka, ktorá sa venuje obdobiu do roku 2004 (viď Fazekas, Hunčík, eds.: 2008).

tém pre národno-populistickú agendu (Mesežnikov, Gyarfášová 2008: 7). Rovnako ide o oblasti, v ktorých sú obe skúmané menšiny integrované. V občiansko-politickej rovine a podobne aj v prípade sociálno-ekonomickej roviny nie je možné hovoriť o integrácii v prípade Rómov. Taktiež text vychádza z predpokladu, že školstvo a kultúra národnostných menšín patria medzi oblasti, v ktorých politika vlády pomáha odbúrať počiatočné prekážky (ako napr. jazyková bariéra) na ceste k integrácii národnostných menšín a prispieva tak k demokratizácii spoločnosti. Integrácia do väčšinovej spoločnosti by mala byť založená na odbúravaní handicapov, k čomu môže vzdelanostná kapacita príslušníkov menšín výrazne prispieť. Je východiskom pre lepší štart do pracovného a aktívneho občiansko-politického života, predstupňom a možno i nutnou podmienkou pre politickú a sociálno-ekonomickú integráciu.

Z dôvodu zabránenia terminologickým nedorozumeniam sa text v úvode venuje definovaniu pojmov národ a nacionalizmus, podobne tak aj definícií národnostnej menšiny a menšinovej politiky. Pozornosť je ďalej venovaná slovenskému straníckemu systému a národnému populizmu na Slovensku. Poslednú časť tvorí prípadová štúdia politiky slovenskej vlády voči národnostným menšinám.

Úvod prípadovej štúdie je venovaný programovému vyhláseniu vlády a jednotlivým koncepčným materiálom v oblasti menšinovej politiky, ktoré sa zaoberajú predovšetkým problematikou rómskej menšiny a na ich príklade je možné určiť nielen konkrétne kroky vlády, ale aj jej celkový prístup a uchopenie problematiky. Prípadová štúdia sa tak venuje obsahovej analýze týchto dokumentov. Analyzované a porovnávané sú jednotlivé postoje oboch vlád k národnostným menšinám v obecnej rovine a v rovine školskej a kultúrnej. Ďalej sa komparácia zameria na menšinové inštitúcie, problematiku jazykovej politiky, menšinového školstva a menšinovej kultúry. Porovnáva rozsah inštitucionálnej siete na vládnej úrovni a jej zmeny a zmeny kompetencií počas oboch vládnych období. V prípade jazykovej a školskej politiky sa zameriava na komparáciu a analýzu legislatívnych zmien ako bol jazykový či školský zákon. Kultúrna rovina je skúmaná predovšetkým z pohľadu financovania menšinových kultúr, pričom porovnávané je nielen množstvo financií, ale aj správa a inštitucionálna štruktúra financovania kultúr národnostných menšín. Kritériami sú tak napr. obsah a rozsah programového vyhlásenia vlády venovaného menšinám, prípadná priorita tejto problematiky v týchto dokumentoch, rozsah inštitucionálnej siete, jej kompetencie a zaradenie do verejnej správy, rozsah jazykových a školských práv a výška financií pre národnostné menšiny v oblasti kultúry.

2. Národ, nacionalizmus

Národ je moderný pojem, prvýkrát sa objavil až na konci 18. storočia a jeho význam sa vyvíjal v čase. Chápanie národa ako skupiny s právom na štát sa objavilo až v 20. storočí. Podobne ako ostatné s ním spojené pojmy, nemá jednu všeobecne prijímanú definíciu. Aj jednotlivými jazykovými rodinami je tento pojem chápaný rôzne. V angličtine sa termín „nation“ približuje termínu „state“, teda štát. Označuje tak všetkých obyvateľov, ktorí majú spoločnú vládu a rovnaké práva a povinnosti. V nemecky hovoriacom prostredí je viac spojený s „*s představou o pospolitosti jazyka, kultury a původu*“ (Hroch 2003: 12).

Z tohto rôzneho pojatia vychádza aj väčšina typológií. Napr. Anthony Smith rozlišuje medzi „západným – občianskym modelom“ a „východným – etnickým modelom“. Západný je charakterizovaný podobne ako vnímanie pojmu „národ“ anglosaským svetom. Hlavnými znakmi sú tak historické územie, občianstvo a s ním spojený systém rovných práv a povinností, zákony

a inštitúcie, ktoré vyjadrujú spoločné tradície a hodnoty. Východný, etnický model, vychádza naopak z nemeckého chápania národa. Smith ho charakterizuje ako komunitu krvi, teda tých ľudí, ktorí sa do neho narodili. Dôraz sa kladie na „rodinné putá“ národného spoločenstva. Významnú úlohu hrajú aj jazyk, zvyky a tradície (Smith podľa Barša, Strmiska 1999: 31-32). Takéto chápanie národa je typické aj pre krajiny strednej Európy, teda i pre Slovensko.

Od polovice 19. storočia dominovali primordialistické teórie, ktoré chápali národ ako niečo prirodzené, čoho existencia nie je spochybniteľná, a nacionalizmus bol teda prirodzeným dôsledkom existencie národov. Po druhej svetovej vojne začali teórie založené na primordialistickom chápaní národa ustupovať. Na nacionalizmus bolo, hlavne pod vplyvom vojnových udalostí, nazerané negatívne (Hroch 2003: 15). Národ začal byť vnímaný ako pojem moderný, patriaci do modernej doby a spojený s existenciou a vznikom štátov. Ernest Gellner (Gellner 1993: 18) za hlavný znak národa považuje kultúru, čiže súbor myšlienok, znakov, predstáv, či spôsobu správania a dorozumievania. Najdôležitejšie je však vzájomné uznanie členov národa, ich sebeidentifikácia a lojalita. Hlavným Gellnerovým prínosom bolo, že vysvetlil vznik národov z nacionalizmu. Nacionalizmus je podľa neho tým hybným prostriedkom, ktorý vznik národov a neskôr aj národných štátov inicioval.

Podobne ako národ, aj nacionalizmus je moderný pojem. Životne dôležitý pre neho je totiž štát v modernom pojmí ako autorita, v ktorej rukách sa sústreďuje moc. Národ a nacionalizmus sú spojené s industrializáciou, pretože pre vznik národného hnutia bola potrebná istá úroveň industrializácie. Nacionalizmus sa preto objavuje predovšetkým tam, kde je štát považovaný za samozrejmý. Text stavia práve na teórii Gellnera, ktorá považuje nacionalizmus za hybnú silu pre vznik národov, čo odzrkadľuje východný model pojmí národa i prípad Slovenska. Jeho práca sa venuje aj nacionalizmu národnostných menšín a vzniku nie úplne homogénnych „národných štátov“. V neposlednom rade sleduje Gellner vývoj nacionalizmu a jeho 40 až 70 ročné prerušenie v oblasti strednej a východnej Európy. Existenciu nacionalizmu spája so snahou udržať moc v rukách členov „národnej“ kultúry (Gellner 2003: 19-20). Nacionalizmus definuje ako politický princíp, ktorý hlása jednotu politických a etnických hraníc.

3. Národnostné menšiny a menšinová politika

Najpresnejšie definície národnostnej menšiny vznikli v odbore medzinárodného práva v súvislosti s rozvojom ľudských a menšinových práv. Zaoberali sa nimi najmä inštitúcie ako OSN, Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti, či Rada Európy. Menšina je pojem moderný a relatívne mladý, a to predovšetkým v spojitosti s prívlastkom „národnostná“, či „etnická“. Prvýkrát bol takto použitý na parížskej mierovej konferencii v roku 1919 po prvej svetovej vojne a takisto aj v jednotlivých čiastkových mierových zmluvách s Nemeckom, Maďarskom a Tureckom (Preece 2005: 11). Odvtedy sa pojem „menšina“ používa na označenie konkrétnej skupiny ľudí v menšinovom postavení, ktorá sa odlišuje od väčšiny. Definície národnostnej menšiny nemusia obsahovať explicitné vymenovanie znakov. Jedna z možných hovorí o národnostnej menšine ako o protiklade k štátnemu národu, čo je ten, ktorý utvoril daný štát a mal štátotvorné snahy. Naopak, národnostná menšina tvorí časť iného národa, než je štátotvorný národ (viď napr. Waldenberg 2000: 428-429). Rogers Brubaker zase napr. hovorí o nacionalizme národnostnej menšiny ako o dynamických politických postojoch národnostnej menšiny, ktoré si navzájom konkurujú. Národnostnú menšinu tak podľa neho charakterizujú tri znaky: verejné vyjadrenie príslušnosti k národnostnej menšine (nedominantnej etnickej skupine v štáte); požiadavka uznania

tohto odlišného národa a snaha o isté kultúrne či politické práva (Brubaker 2009: 60). V tomto prípade je tak diskutabilná otázka označovania Rómov ako národnostnej menšiny. Z tohto dôvodu text vychádza z právnických definícií národnostnej menšiny.

V súčasnosti je najrozšírenejšia definícia Francesca Capotortiho. Podľa neho je menšina: „skupina obyvateľov v nedominantnej pozícii, ktorá je početne menšia ako zvyšok populácie štátu, ktorej členovia – štátni občania – disponujú odlišnými etnickými, náboženskými, či jazykovými charakteristikami a vykazujú vzájomnú solidaritu v oblasti ochrany svojej kultúry, tradícií, náboženstva, alebo jazyka“ (Bruner, Küppert 2002: 15). S konkrétnejšou definíciou prišiel neskôr Jules Deschênes, ktorý ju pozmenil a hlavne konkretizoval: „Skupina občanov štátu, vytvárajúca početnú menšinu v nedominantnej pozícii v štáte, disponuje etnickými, náboženskými, či jazykovými charakteristikami, ktoré sa líšia od zvyšku populácie, má zmysel pre vzájomnú solidaritu, ktorá je motivovaná jednoznačnou kolektívnou vôľou prežiť a ktorej cieľ je dosiahnuť rovnosť s väčšinou nielen podľa právnej stránky, ale aj v praxi“ (Bruner, Küppert 2002: 15).

Rada Európy definovala pojem menšina až v Odporúčaní č. 1201 z roku 1993, ktoré presnejšie stanovuje vlastností a znaky národnostných menšín. Hovorí o skupine obyvateľov, ktorí sú občanmi jedného štátu, na území ktorého žijú a majú s ním trvalé a pevné väzby. Na druhú stranu sa od väčšiny odlišujú svojimi špecifickými etnickými, náboženskými, či jazykovými charakteristikami. Podobne ako v predchádzajúcej Capotortiho definícii ide o skupinu menej početnú ako je väčšina, navyše však musí byť dostatočne reprezentatívna a predovšetkým musí mať vôľu uchovávať svoju identitu, spojenú so svojimi špecifickými charakteristikami. (Odporúčanie 1201(1993) Rady Európy). Definícia Rady Európy nie je právne záväzná a štáty môžu používať vlastné definície, text však bude vychádzať práve z nej, a to hlavne z dôvodu jej konkrétnej, použiteľnosti aj v prípade rómskej menšiny, ktorú text považuje za národnostnú menšinu na základe jej legislatívneho uznania Slovenskom.

Menšinovou politikou text rozumie verejnú politiku voči všetkým národnostným menšinám, ktoré sú štátom uznané za národnostné menšiny. Obsahuje viaceré súčasti: sociálnu, kultúrnu či napr. školskú politiku. Peters chápe verejnú politiku ako „souborn činností vlády, priamo alebo nepriamo pôsobiacich na občany, operujúc na troch úrovniach: politická rozhodnutia, produkty politiky a dôsledky politiky“ (Peters cit. podľa Potůček, LeLoup 2005: 9).

4. Stranícky systém a národný populizmus na Slovensku

Stranícky systém na Slovensku je označovaný aj ako nestabilný (Kopeček 2005: 475). Neustále dochádza k spájaniu a rozdeľovaniu politických strán. Takmer každé parlamentné voľby sa do parlamentu prebojuje novo vytvorená strana. K nestabilite systému tak prispieva značná rozdrobenosť a časté štiepenie politických strán. Vývoj slovenského straníckeho systému bol poznačený aj špecifickosťou konfliktných línií. Po roku 1989 sa síce vytvorili klasické delenia ako centrum – periféria, štát – cirkev a pre postkomunistické krajiny typická línia transformácie, postupne až do roku 1998 však rástol význam línie mečiarizmus – antimečiarizmus (Kopeček 2006: 213-214). Silný konfliktný potenciál malo na Slovensku vždy i delenie nacionalistické, ktoré rozdeľovalo spoločnosť na základe etnickej príslušnosti. Toto delenie v sebe obsahuje klasickú Rokkanovu konfliktnú líniu centrum – periféria. Pre postkomunistické krajiny sa navyše vyznačuje národnou identitou (Kopeček 2006: 215). Klasické pravo – ľavé členenie sa mohlo presadiť až po skončení vlády Vladimíra Mečiara po roku 1998.

Politické strany vládnuce v rokoch 1994 až 1998 a 2006 až 2010 vykazovali určité spoločné znaky a priniesli do politiky rozvinutie národného rozmeru. Niektorými odborníkmi na Slovensku bývajú označované aj ako národne populistické. Národný populizmus tak v tomto prípade predstavuje prepojenie populistického oslovenia voličov s určitými etnicko-nacionálnymi prvkami (Mesežnikov, Gyarfášová 2008: 7). Pre nacionálno-populistický apel sú charakteristické štyri oblasti tém: charakter štátu, presadzujúci etatizmus a etnicko-nacionálny prístup; interpretácia národných dejín, charakteristická mytologizáciou a etnizáciou; vzťah k národnostným menšinám, obzvlášť potom konfliktné vnímanie slovensko-maďarských vzťahov a v oblasti menšinových práv presadzovanie názoru, že na Slovensku sú menšinové práva upravené nadštandardne; vzťahy s Maďarskom ako domovskou krajinou etnických Maďarov na Slovensku, ktorým chýba prvok spolupráce (Mesežnikov, Gyarfášová 2008: 12-36). Práve rozmer vzťahu k národnostným menšinám je prostredníctvom ich menšinovej politiky skúmaný v tomto texte.

Dominantnou vládnu stranou v rokoch 1994 až 1998 bolo Mečiarovo Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS). Strana vznikla už v roku 1991 odštiepením sa od Verejnosti proti násiliu (VPN). Neskôr však veľká časť predstaviteľov hnutie opustila, predovšetkým kvôli osobným nezhodám s predsedom strany. Hnutie bolo vždy úzko prepojené s jeho predsedom Vladimírom Mečiarom a s jeho obľúbenosťou u verejnosti (Kopeček 2005: 472). Od roku 1998 však popularita hnutia klesala a významnejší úspech dosiahlo až v rokoch 2006 až 2010, kedy sa opäť stalo súčasťou vlády, i keď už opustilo pozíciu najdominantnejšej strany v slovenskom straníckom systéme. V parlamentných voľbách v roku 2010 ani 2012 nedosiahlo potrebných 5% voličských hlasov na vstup do parlamentu. Peter Učeň (2009: 24) označuje hnutie v rámci klasifikácie postkomunistickej populistkej politiky aj ako národne populistické. Ide o politické strany, ktoré „*uplatňovali mobilizačné stratégie založené na kritike tranzitívnych krívd a deprivácií, ktoré spolu s populistickými odôvodneniami svojich autoritárskych postupov na uchopenie a udržanie moci podávali „zabalené v národných témach“*“ (Učeň 2009: 25).

SNS vznikla v roku 1990, kedy sa sama označila ako nástupca SNS existujúcej do roku 1938, avšak skutočná miera kontinuity je otázná (Kopeček 2002: 367). Ako jediná strana sa od začiatku presadzovala za osamostatnenie Slovenska. Po vzniku samostatnej republiky sa zamerala predovšetkým na protimaďarský a protimenšinový apel, a preto bola niektorými autormi označovaná aj ako typická *single-issue* nacionalistická strana (napr. Mesežnikov, Gyarfášová 2008: 40). Podľa klasifikácie Petra Učňa sa jedná o postkomunistickú radikálnu pravicovú stranu, ktorá je oproti západoeurópskym radikálne pravicovým stranám zameraná na domáce etnické menšiny (Učeň 2009: 24). Od vzniku samostatnej republiky sa podpora strany v parlamentných voľbách pohybuje medzi 5 až 12%. Dvakrát sa v rokoch 1994 až 1998 a 2006 až 2010 podieľala na vláde a rovnako v dvoch voľbách v rokoch 2002 a 2012 neprekročila 5% kvórum na vstup do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR). Podobne ako HZDS je v súčasnosti mimoparlamentnou stranou.

Najmladšou politickou stranou, ktorej je venovaný tento text je strana SMER – sociálna demokracia (SMER-SD). Založil ju jej budúci predseda Robert Fico v roku 1999 po tom, čo opustil dovtedy hlavnú ľavicovú stranu, Stranu demokratickej ľavice (SDĽ). Urobil tak na protest proti jej účasti na ľavo-pravej vláde a podpore pravicových ekonomických reforiem. Pôvodne sa strana vymedzovala aj voči ľavici a pravici a využívala tak protestný potenciál. Peter Učeň ju označuje aj ako stranu nového „centristického“ populizmu, ktorá využila protestný potenciál a kritizovala všetky predchádzajúce vlády (Učeň 2009: 24). Neskôr sa vymedzila ako strana novej

sociálnej demokracie, presadzujúca tzv. tretiu cestu (Kopeček 2005: 473). Nakoniec sa identifikovala ako klasická sociálna demokracia, čo doložila aj zmenou názvu na SMER - sociálna demokracia. Neskôr postupne integrovala viaceré významné ľavicové strany vrátane SĽS. Mesežnikov (Mesežnikov, Gyafášová 2008: 10) však o nej píše ako o strane skôr centristickej, ktorá sa minimálne do roku 2010 vyznačovala populistickou rétorikou s výrazným národným apelom.

5. Menšinová politika vlád

Slovensko je, čo sa týka počtu národnostných menšín, krajinou veľmi heterogénnou. V poslednom sčítaní ľudu v roku 2011 sa k viac než desiatim národnostným menšinám prihlásilo viac než 12% obyvateľov (Štatistický úrad SR). Skutočný podiel je však pravdepodobne o niečo vyšší. Najpočetnejšími a najvýznamnejšími sú maďarská a rómska menšina, líšia sa predovšetkým rôznymi socioekonomickými, demografickými, či spoločenskými charakteristikami. Vzťah maďarskej menšiny a slovenskej väčšiny je z veľkej časti determinovaný komplikovanou históriou. Je jedinou menšinou na Slovensku, ktorá má pravidelne svojich zástupcov v slovenskom parlamente a ktorej miera etnickej identity a podiel na verejnom živote na Slovensku sú vysoké. Naopak Rómovia sa k svojej menšinovej identite príliš nehlásia. V poslednom sčítaní ľudu sa k rómskej národnosti prihlásili iba 2%, t.j. niečo vyše 100 000 obyvateľov. Odhady odborníkov však hovoria o číslach omnoho vyšších: 320 až 480 tisíc.⁵ Rovnako sú špecifickí predovšetkým odlišnými socioekonomickými charakteristikami časti príslušníkov žijúcich vo vylúčených lokalitách hlavne na južnom a východnom Slovensku, a tým pádom aj výrazne sťaženou možnosťou integrácie do spoločnosti. Rómovia nie sú výraznejšie politicky angažovaní a od vzniku samostatnej republiky mali v slovenskom parlamente iba jedného zástupcu.⁶ Oproti maďarskej menšine tak nedokážu formulovať ani presadzovať svoje politické požiadavky.

a. Programové vyhlásenie vlády

Menšinovú problematiku zahrnuli obe skúmané vlády do svojho programového vyhlásenia. Vláda Vladimíra Mečiaru oproti vláde Roberta Fica národnostnej politike venovala aj samostatnú časť. Obe hovorili o ochrane ľudských práv a práv národnostných menšín v súlade s Ústavou a medzinárodnými dokumentmi, napr. Mečiarova vláda sa zaviala aj k urýchlenému pristúpeniu k Rámcovému dohovoru o ochrane národnostných menšín Rady Európy.⁷ Vyzdvihovala predovšetkým rovnosť menšiny a väčšiny. Obecnú časť programu venovanú národnostným menšinám je možné zhrnúť do štyroch hlavných bodov: podpora, ochrana a šírenie slovenskej kultúry a slovenského jazyka a ochrana práv Slovákov na zmiešaných územiach. Pozornosť program venoval aj podpore Slovákov v zahraničí. Naopak program vlády Roberta Fica nevenoval obecným témam spojeným s menšinami žiaden priestor a zameril sa iba na konkrétne otázky v častiach venovaných kultúre a školstvu. Celkove sa menšinovej problematike venoval

⁵ Napr. Iveta Radičová odhaduje počet Rómov na Slovensku na 320 tisíc a Tibor Loran hovorí až 480 tisícovej rómskej populácii. (Loran 2008: 18)

⁶ Prvým poslancom rómskej národnosti sa stal až vo voľbách v roku 2012 vysokoškolský pedagóg Peter Pollák na kandidátke zoskupenia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti.

⁷ K pristúpeniu došlo síce už v roku 1995, platnosť však nadobudol až v roku 1998 po jeho ratifikácii dvanástimi štátmi (Ferenčuhová 2005: 9).

veľmi povrchné⁸ (Programové vyhlásenie vlády SR od 13.12.1994 do 30.10.1998, Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 04. 07. 2006 do 08. 07. 2010).

Program vlády Roberta Fica je aj v ostatných častiach strohý. V otázke menšinovej kultúry sa obmedzil na konštatovanie o jej podpore. Jediným prísľubom tak ostalo vypracovanie zákona o financovaní menšinových kultúr, čo sa však splniť nepodarilo. Podobne vyznela aj časť o menšinovom školstve a jeho nijako širšie nešpecifikovanej deklarovanej podpore. Ani program vlády Vladimíra Mečiara nevenoval výraznejšiu pozornosť menšinovému školstvu či kultúre. Naopak skôr išlo o deklarovanú podporu Slovákov a ich kultúry a výučbu v slovenčine na zmiešaných územiach, s čím súvisela i snaha o zavedenie alternatívneho vyučovania.⁹ V tomto sú si oba programy podobné. Program Mečiarovej vlády dokonca hovorí o podpore menšinovej kultúry na základe akejsi „občianskej lojality“, čo je možné chápať aj ako podporu akýchsi „poslušných menšín“. O lojálnych a nelojálnych menšinách hovoril aj Robert Fico, nie síce priamo v programovom vyhlásení vlády, ale napr. v prejave k 15. výročiu Deklarácie zvrchovanosti Slovenskej republiky (Fico 2008).

Obe programy tak obsahovali predovšetkým ochranu a podporu slovenčiny ako štátneho jazyka. Uprednostňovali skvalitnenie výchovy k národnej hrdosti a vlastenectvu, a to prostredníctvom podpory Matice slovenskej ako najvyššej kultúrnej inštitúcie Slovákov. Skôr hovorili o dostatočnej úrovni menšinových práv a faktickej nepotrebnosti zvyšovania ochrany menšín a zamerali sa na podporu a ochranu väčšinovej kultúry. Obe programy tak odpovedajú charakteristikám typickým v tejto oblasti pre národno-populistické strany podľa charakteristiky Mesežnikova (viď Mesežnikov, Gyarfášová 2008: 12-36). V prípade Mečiarovej vlády v roku 1994 mohol tento prístup vychádzať z pocitu potreby posilňovania národnej identity príslušníkov mladého štátu v rámci potreby znovudefinovania vzťahu štátu k národnostným menšinám a byť reakciou na uplatňovanie požiadaviek maďarskej národnostnej menšiny. V roku 2006 však už čiastočne pominuli tieto dôvody, a tak príčinou mohlo byť prevzatie národnej agendy stranou SMER-SD a využívanie jej politického potenciálu.

Výraznejšie rozdiely v programoch vlád je možné vidieť až v prípade rómskej problematiky. Program vlády Vladimír Mečiara spomína rómsku menšinu iba raz, a to v časti venovanej zahraničnej politike, kde sľubuje pozornosť „*ekonomickému, sociálnemu a kultúrnemu povznášaniu rómskej menšiny*“ s využitím podpory medzinárodných organizácií (Programové vyhlásenie vlády SR od 13.12.1994 do 30.10.1998). Vláda Roberta Fica si naopak určila riešenie rómskej problematiky ako jednu z priorít a venuje jej priestor predovšetkým v súvislosti s politikou zamestnanosti, sociálnej inklúzie, podporou rozvojových programov, a teda celkového zlepšovania života Rómov (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 04. 07. 2006 do 08. 07. 2010).

b. Konceptie menšinovej politiky

Rómska menšina je jedinou menšinou na Slovensku, ktorej všetky slovenské vlády venovali samostatný koncepčný dokument. Tieto dokumenty na seba viac či menej nadväzovali a predstavovali ako prístup danej vlády, jej zámer a vôľu riešiť rómsku problematiku, tak aj celkové smerovanie menšinovej politiky voči Rómom na Slovensku. Prístup všetkých slovenských vlád sa pohyboval niekde medzi dvoma pólmi, a to medzi vnímaním rómskej problematiky ako

⁸ Napr. i snád' jediný tematicky obecný prísľub vytvorenia akéhosi „Úradu pre menšiny v SR“ nie je vôbec bližšie špecifikovaný, o aký úrad má ísť, čo je jeho náplňou a podobne.

⁹ Ide o zavedenie dvojazyčného vyučovania na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín.

socioekonomického problému a jej vnímaním ako národnostnej menšiny bez špecifických socioekonomických charakteristík. Ani jeden z týchto pólov však nerieši problematiku úplne. Socioekonomický prístup nereflektuje etnickú identitu tých Rómov, ktorí sú v spoločnosti integrovaní. Naopak etnický prístup zase ignoruje špecifickú situáciu marginalizovanej skupiny Rómov v sociálne vylúčených lokalitách, kde ide predovšetkým o problém s chudobou a vylúčením, a nie o problém etnickej identity. Ako píše Marek Hojsík, tento prístup môže viesť k podporovaniu negatívnych stereotypov spojených s rómskou menšinou a spájaniu ich etnicity s „kultúrou chudoby“ (Hojsík 2009: 212-215). Politika vlád na Slovensku bola väčšinou kombináciou oboch prístupov.

Prvá vládna koncepcia (Zásady politiky voči Rómom) vznikla už v roku 1991 a bola nahradená novou až v roku 1997¹⁰ vládou Vladimíra Mečiara. Materiál, podobne ako aj všetky na neho nadväzujúce, vo viacerých bodoch rozvíjal predchádzajúci, čím bol zachovaný princíp kontinuity. Rovnako sa snažil sa vyvarovať jednotlivých chýb, pričom obsahoval aj ich vyhodnotenie. Problém bol však skôr v deklaratórnej podobe materiálu, keď jednotlivé vyjadrenia predstaviteľov vlády ukazovali na ich nezujem o riešenie tejto problematiky. Rozdielom oproti ostatným konceptom bolo, že prístup vlády k Rómom obsahoval zvýšený sociálny akcent (Jurová 1998). Na druhú stranu vláda Roberta Fica nielen v koncepcionom materiáli (Strednodobá koncepcia rozvoja...), konkrétne podpredseda vlády pre národnostné menšiny Dušan Čaplovič, presadzovala prístup k Rómom so zvýšeným etnickým akcentom.

Koncepcie vlád Vladimíra Mečiara aj Roberta Fica mali spoločný okruh problematik, na ktoré sa zameriavali. Jednalo sa hlavne o oblasti kultúry, vzdelávania, bývania, hygieny a zdravotnej starostlivosti, sociálnej oblasti a zamestnanosti. Táto spoločná orientácia je však typická pre väčšinu vládnych stratégií všetkých slovenských vlád od roku 1993. Za spoločný znak oboch koncepcií je možné považovať aj ich negatívne hodnotenie zo strany odbornej verejnosti, nevládných organizácií, predstaviteľov rómskych združení a politických strán a aj zástupcov rady vlády pre národnostné menšiny. To však platí pre väčšinu koncepcií tvorených aj inými vládami. V prípade materiálu z roku 1997 bol kritizovaný hlavne prístup k Rómom ako k sociálnemu problému a z toho vyplývajúce neuznanie nároku na potrebu podpory etnickej identifikácie. V druhom prípade boli kritizované hlavne nedostatok jasne termínovaných a definovaných úloh, finančné zabezpečenie, časový harmonogram plnenia a naopak skôr snaha vlády o prednostne etnický prístup k rómskej problematike (Jurová 1998, Dostál 1998: 165-166, Hojsík 2009: 215).

c. Inštitúcie menšinovej politiky

Spoločným poradným orgánom vlády v oblasti národnostných menšín v oboch skúmaných volebných obdobiach bola rada vlády pre národnostné menšiny.¹¹ Išlo o inštitúciu, ktorá síce mohla odporúčať, ale nemala rozhodovacie právomoci. Jej členmi boli zástupcovia menšín, predstavitelia vlády a odborných organizácií. Zmeny v členstve boli aj tými hlavnými, ktoré sa uskutočnili v rámci skúmaných období, a to prostredníctvom zmeny jej štatútu. Spoločným znakom zmien bolo uplatnenie princípu jedna národnostná menšina = jeden zástupca. Zastúpenie národnostných menšín tak nezohľadňovalo ich početnosť. Vláda Roberta Fica však oproti vláde Vladimíra Mečiara dodržala „nepísané pravidlo“ o prevahe predstaviteľov

¹⁰ Koncepcné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach.

¹¹ V rokoch 2006 až 2010 pod názvom Rada vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny, išlo však o kontinuitu inštitúcie.

národnostných menšín v rade (Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny, Uznesenie vlády 111/1995, Dostál 1997: 259).

Ďalšou spoločnou inštitúciou bol splnomocnenec vlády, ktorý sa venoval aj otázkam rómskej komunity. Prvýkrát bol takýto inštitút¹² vytvorený v roku 1995, pričom sa nezaoberal primárne rómskou menšinou, a to aj napriek tomu, že rada vlády pre národnostné menšiny odporučila vytvorenie konkrétnej inštitúcie venovanej rómskej problematike. Naopak menšinové zameranie splnomocnenca sa dalo určiť až z následných dokumentov, v ktorých sa spomínala ako cieľová skupina jednotlivých opatrení rómska menšina (Šebesta 2003: 47). Neetnický postoj vlády k Rómom mohlo vyjadrovať aj začlenenie tohto úradu pod ministerstvo práce a sociálnych vecí. Naopak vláda Roberta Fica už zdedila samostatnú inštitúciu, ktorá sa venovala iba rómskej menšine. K zmene v rámci tejto inštitúcie došlo v roku 2008, keď najdôležitejšie kompetencie spojené s vedením úradu splnomocnenca prešli na podpredsedu vlády, do čela úradu sa postavil riaditeľ a o organizačnej štruktúre mal rozhodovať vedúci úradu vlády. Tým došlo k faktickému odstaveniu splnomocnenkyne vlády od vedenia jej úradu a ten sa dostal pod priame vedenie politikov strany SMER-SD.¹³ Ako poukazuje Marek Hojsík, keďže zmena sa udiala v čase, keď malo začať čerpanie finančných prostriedkov z EÚ, mohlo ísť o snahu kontrolovať tieto financie (Hojsík 2009: 217-218).

Vo vláde Roberta Fica existoval oproti vláde Vladimíra Mečiara post podpredsedu vlády bez rezortu, ktorý mal na starosti aj problematiku národnostných menšín. Do jeho kompetencie spadala menšinová politika, a tým aj inštitút splnomocnenca vlády pre rómske komunity.¹⁴ Kontinuálne na činnosť predchádzajúcej vlády Mikuláša Dzurindu nadväzovali aj odborné útvary na ministerstvách školstva a kultúry: sekcia menšinových a regionálnych kultúr a odbor vzdelávania národnostných menšín (Dostál 2006: 152). Robert Fico tak ponechal túto rozšírenú inštitucionálnu menšinovú sieť a nemal tendencie ju krátiť (okrem istej redukcie významu jej zmenou zo samostatnej sekcie menšinových kultúr na sekciu menšinových a regionálnych kultúr). Opak však nie je možné konštatovať ani o vláde Vladimíra Mečiara. Aj tá si udržiavala istú kontinuitu, chýbalo však zlepšovanie tejto siete. Obe vlády pristúpili k zníženiu počtu predstaviteľov národnostných menšín v rade vlády pre národnostné menšiny, čo malo predovšetkým symbolický význam a mohlo ísť v prípade maďarskej menšiny o akési konfrontačné gesto.

d. Problematika jazyka

Nový zákon o štátnom jazyku prijala vláda Vladimíra Mečiara už v roku 1995. Ten obmedzil možnosť používania menšinových jazykov predovšetkým v úradnom styku. Upravil síce iba používanie štátneho jazyka, zo zákona však vypadla úprava používania menšinových jazykov. To malo byť upravené samostatným zákonom, k jeho prijatiu však v tomto volebnom období nedošlo. Zákon určil slovenský jazyk ako jediný štátny jazyk na území, obsahoval ustanovenia, ktoré neboli jednoznačné a obmedzovali dovedy priznanú možnosť používania menšinových jazykov Slovenska (Zákon o štátnom jazyku). Týkalo sa to predovšetkým obmedzenia používania menšinových jazykov v prípade vedenia pedagogickej dokumentácie, obecnej kroniky. Ako píše Marcela Gbúrová, najväčším problémom bolo zrušenie zákona o úradnom jazyku ako celku,

¹² Splnomocnenec vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc

¹³ Podpredseda vlády i vedúci úradu vlády boli členmi strany SMER-SD.

¹⁴ V tomto období už jasne definovaný ako určený na riešenie rómskych problémov.

a tým znemožnenie používania menšinových jazykov v úradnom styku v obciach s viac ako 20% podielom príslušníkov národnostnej menšiny (Gbúrová 2009: 77).

V praxi sa problematickosť zákona prejavila predovšetkým kauzou „dvojazyčných vysvedčení“. Išlo o pozastavenie ich vydávania na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín s odvolaním sa práve na nesúlad s jazykovým zákonom. Týkalo sa to hlavne škôl s vyučovacím jazykom maďarským, a preto tento krok vyvolal nevôľu v radoch rodičov, politikov maďarskej národnosti a predstaviteľov Maďarska. Vláda čiastočne ustúpila tlaku, povolila vydávanie dvojazyčných vysvedčení, ktoré však nemali váhu úradného dokumentu. Tým pre zahraničie podmienky splnila, maďarskej menšine však plne nevyhovela a zo svojej pozície presadzovania slovenčiny ako jediného jazyka na Slovensku neustúpila (Dostál 1999: 62). K opätovnej zmene zákona o štátnom jazyku a prijatíu zákona o jazykoch národnostných menšín došlo v období prvej vlády Mikuláša Dzurindu v rokoch 1998 až 2002.

K novelizácii zákona o štátnom jazyku došlo aj v roku 2009. Novela stanovila, že slovenský jazyk má v každom prípade prednosť pred ostatnými jazykmi v úradnom, ale aj verejnom styku. To v praxi znamenalo, že každý nápis, reklama, oznam apod. určené verejnosti musia byť buď v slovenčine alebo dvojazyčne, pričom slovenčina musí byť na prvom mieste. Týkalo sa to aj verejných zhromaždení, obecného rozhlasu, školstva. Významnou zmenou v zákone bolo aj znovuoobnovenie pokút za jeho nedodržiavanie, ktoré bolo zrušené novelou Dzurindovej vlády (Petöcz, Kolíková 2010: 191-192). Ako však upozorňuje Marcela Gbúrová, zákon rešpektoval dovtedajšiu právnu úpravu používania štátneho jazyka a bol v súlade s medzinárodnými zmluvami, a teda aj s Chartou menšinových a regionálnych jazykov Rady Európy. V niektorých prípadoch došlo k spresneniu a aj rozšíreniu možnosti používania menšinových jazykov (Gbúrová 2009: 105-107). Obe vlády tak v rámci jazykovej politiky presadzovali prevahu slovenčiny nad ostatnými jazykmi, avšak v rozdielnej miere, a vláda Roberta Fica predsa len zachovala vysoký štandard možnosti používania menšinových jazykov.

e. Vzdelávanie národnostných menšín

Aj v oblasti vzdelávania národnostných menšín pristúpili obe vlády k zmenám. Obe sa snažili zmeniť predovšetkým tzv. školský zákon, a to v smere zavádzania slovenčiny do výučby na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín. V prípade vlády Vladimíra Mečiara išlo o pokus o zavedenie tzv. alternatívneho vyučovania, ktoré bolo aj súčasťou programu vlády. V praxi to znamenalo dvojazyčné vzdelávanie na školách s vyučovacím jazykom menšín. Predovšetkým silný odpor zo strany škôl a rodičov zapríčinil, že tento pokus nebol príliš úspešný. Alternatívne vyučovanie tak bolo nakoniec zavedené na jednej základnej a troch stredných školách. O niečo úspešnejšia bola vláda iba v prípade škôl materských (Dostál 1996: 54). Predovšetkým SNS sa aj po tomto neúspechu naďalej snažila presadiť vyučovanie v slovenskom jazyku na menšinových školách. Zaznievali návrhy na obmedzenie vyučovania niektorých predmetov¹⁵ na školách s vyučovacím jazykom menšín. V rámci zmeny školského zákona navrhovali aj, aby tieto predmety učili učitelia s veľmi dobrou znalosťou slovenčiny a za výučbu na týchto školách by dostávali príplatky. K zmene tzv. školského zákona nakoniec nedošlo (Dostál 1998: 161-162).

Vláda Roberta Fica zmenu školského zákona aj uskutočnila, a to v rámci komplexnej úpravy vzdelávacieho systému. Vo vzťahu k vzdelávaniu národnostných menšín sa vláda, podobne ako

¹⁵ Išlo hlavne o slovenský jazyk a literatúru a dejepis, neskôr k tomu pribudli aj zemepis a telesná výchova.

tá v období rokov 1994 až 1998, zamerala na podporu výučby slovenčiny na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín, tentokrát však miernejšou formou. Došlo tak oproti alternatívnemu vyučovaniu iba k rozšíreniu počtu vyučovacím hodín slovenského jazyka a k vyrovnaniu ich počtu s maďarským jazykom. Čo sa týka ďalších zmien zákona, mali zástupcovia menšín najväčšie výhrady voči tomu, že zákon v zozname škôl neuvádzal školy s vyučovacím jazykom menšín a neobsahoval jasné ciele v jazykovom profile týchto škôl. Nesúhlas vyjadrovali aj s neposkytnutím dostatočnej voľnosti školám v oblasti školských programov¹⁶ a zvýšením štátneho dozoru (Šutaj, Sáposová 2009: 178).

Podobne ako aj v prípade jazyka sa akékoľvek zmeny v oblasti vyučovania v jazykoch menšín týkali hlavne maďarskej menšiny, ktorá má na Slovensku rozvinutú sieť škôl s maďarským vyučovacím jazykom. Podporu výučby slovenčiny sprevádzala aj deklarovaná snaha o podporu výchovy k vlastenectvu a národnej hrdosti. V období vlády Roberta Fica napr. išlo o novelu zákona o štátnych symboloch, ktorá priamo zavádzala povinnosť zaradenia výchovy k vlastenectvu a úcte k štátnym symbolom do štátneho vzdelávacieho programu, umiestnenie štátnej vlajky, textu hymny a preambuly Ústavy SR do každej triedy (Zákon o štátnych symboloch).

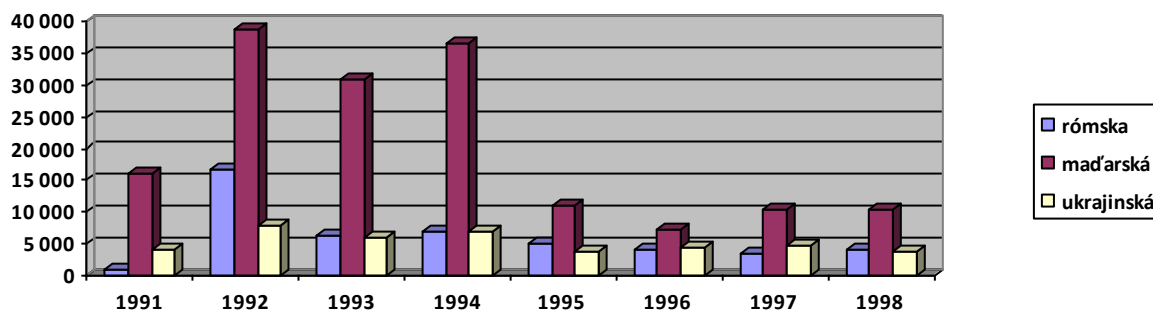
f. Financovanie kultúry národnostných menšín

Kultúrna politika vlády môže byť vo významnej miere ovplyvňovaná prostredníctvom jej financovania. Financovanie menšinových kultúr býva spravidla zabezpečované z viacerých zdrojov: štátneho a miestnych rozpočtov, z rozpočtu ministerstva kultúry, grantov, európskych fondov, darov a pod. Hlavným štátnym orgánom určeným k rozdeľovaniu financií na kultúrne projekty za vlády Vladimíra Mečiara bol štátny fond Pro Slovakia. O financiách rozhodovala rada fondu a minister kultúry. V roku 1995 došlo k zmene, ktorá znamenala zvýšenie centralizácie a rozhodovacích právomocí ministra, ktorý vo výnimočných prípadoch mohol o financiách rozhodovať aj sám bez porady v rade. Toto obdobie bolo charakterizované jednak výrazným podfinancovaním kultúry národnostných menšín a predovšetkým prerozdeľovaním finančných prostriedkov v prospech provládných kultúrnych združení (Zajac 1996: 178).

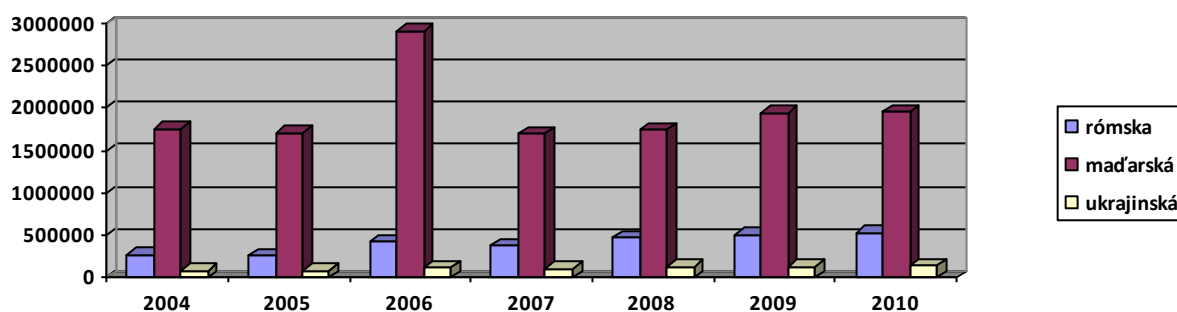
Vláda Roberta Fica naopak už prevzala decentralizovanú štruktúru financovania menšinovej kultúry. To prebiehalo na všetkých troch úrovniach, ako vo forme financovania vlastných inštitúcií, tak vo forme grantov. Počas tohto obdobia nedošlo k žiadnej zmene v systéme financovania. Vo svojom programovom vyhlásení síce vláda prisľúbila vytvorenie samostatného zákona o financovaní kultúr národnostných menšín, k tomu kroku však nedošlo.

Výška financií a jej vývoj v oboch sledovaných obdobiach bol rovnako rozdielny. Vláda Vladimíra Mečiara výrazne znížila dotácie na kultúru maďarskej menšiny, pričom v prípade rómskej k takému veľkému poklesu nedošlo. Naopak z grafu č. 2 vyplýva, že v období rokov 2006 až 2010 síce došlo k poklesu financií na kultúrne projekty maďarskej menšiny, dôvodom však bolo predchádzajúce dvojnásobné zvýšenie bývalej vlády v roku 2006. K žiadnej výraznejšej zmene tak nedošlo. Naopak výška financií bližšie odpovedala počtu príslušníkov jednotlivých menšín, čo dokladá väčší rozdiel vo financiách venovaných na projekty ukrajinskej a rómskej kultúry.

¹⁶ Reforma síce dala školám istú voľnosť oproti dovtedajšiemu stavu, avšak stále zachovala silné zasahovanie štátu. Kritika tak nebola smerovaná k predchádzajúcemu stavu, ale smerom k reformným koncepciám, ktoré predpokladali vyššiu mieru voľnosti.

Graf č. 1: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 1991 až 1998 v tis. Sk.

Zdroj: Ministerstvo kultúry SR In: Vašečka M., Čačipen pal o Roma, s. 153, vlastná úprava

Graf č. 2: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 2006 až 2010 v EUR

Zdroj: Ministerstvo kultúry SR, vlastná úprava

6. Záver

Vlády Vladimíra Mečiara a Roberta Fica tvorili strany, ktoré rozvinuli národný rozmer slovenskej politiky a ktoré sú označované aj ako národne populistické. Národný populizmus charakterizovaný napr. Mesežnikovom a Učňom predstavuje prepojenie populistického oslovenia voličov s určitými etnicko-nacionálnymi prvkami. Jednou z tém týchto strán je vzťah k národnostným menšinám, predovšetkým konfliktný postoj k slovensko-maďarským vzťahom, pričom aj politika voči Rómom je pre tento apel relevantnou a obsahuje v sebe významnú politicko-mobilizačnú zložku. Text sa venoval komparácii týchto dvoch vládnych koalícií a zameril sa na konkrétne politiky oboch vlád voči vybraným národnostným menšinám, predovšetkým v oblasti vzdelávania a kultúry.

Národný apel bol zreteľný aj z programov oboch vlád. Vláda Vladimíra Mečiara venovala menšinovej problematike omnoho väčší priestor predovšetkým v obecnej rovine. Naopak tomu bolo v rámci jednotlivých kapitol venovaných kultúre a školstvu. V oboch programoch je možné nájsť spoločné aj rozdielne znaky. Obe deklarovali ochranu práv menšín v súlade s Ústavou a medzinárodnými právnymi normami, pričom sa však konštatovala nadštandardná ochrana menšinových práv na Slovensku. V oblasti kultúry, školstva a jazyka boli obe zamerané

predovšetkým na ochranu slovenčiny a jej uprednostňovanie pred inými jazykmi. Rovnako kládli dôraz na snahu o skvalitnenie výchovy k vlastenectvu a národnej hrdosti.

K rómskej problematike pristupovali obe vlády rozdielne. Vláda Vladimíra Mečiara presadzovala sociálny prístup, naopak vláda Roberta Fica pristupovala k rómskej problematike so zvýšeným etnickým akcentom. Oproti Mečiarovej vláde považovala riešenie rómskej problematiky za svoju prioritu.

V inštitucionálnej rovine pristúpili obe vlády k zmenám v členstve príslušníkov národnostných menšín v rade vlády pre národnostné menšiny, a to tak, že znížili ich počet. V prípade vlády Roberta Fica však nedošlo k takej výraznej zmene a bola zachovaná prevaha zástupcov národnostných menšín v tejto inštitúcii. Čo sa týka splnomocnenca vlády pre problematiku rómskej menšiny, vláda Roberta Fica, na rozdiel od vlády Vladimíra Mečiara, obmedzila jeho kompetencie iba na rómsku otázku. Celkovo bola inštitucionálna sieť venovaná národnostným menšinám v rokoch 2006 až 2010 širšia.

V oblasti jazykovej politiky sa obe skúmané vlády zamerali na podporu slovenčiny a podporu výučby v tomto jazyku na zmiešaných územiach. S tým súvisela aj snaha o podporu výchovy k vlastenectvu. Aj k jazykovej otázke bol prístup vlád rozdielny. Vláda Roberta Fica, na rozdiel od vlády Vladimíra Mečiara, aj napriek zavedeniu pokút a istým obmedzeniam v možnosti používania menšinových jazykov vo verejnom styku, nepristúpila k obmedzeniu možnosti používania menšinových jazykov v úradnom styku. Podobne je možné hodnotiť aj politiku týchto dvoch vlád v oblasti vzdelávania v jazyku menšín. Vláda Roberta Fica síce rovnako podporovala zvýšenie počtu hodín výučby slovenského jazyka na týchto školách, nie však počet hodín výučby ostatných predmetov v slovenskom jazyku ako to bolo v prípade návrhu alternatívneho vyučovania. Rozdiely je možné nájsť aj v prípade financovania kultúry národnostných menšín. Vláda Vladimíra Mečiara výrazne znížila množstvo financií určených pre národnostné menšiny, rovnako pristúpila k centralizácii ich financovania.

Komparácia jednotlivých politík vlád má aj isté obmedzenia, keďže počiatočná úroveň menšinových práv bola odlišná u oboch vlád. Po období rokov 1998 až 2006 došlo k výraznému zvýšeniu ochrany menšinových práv a rozšíreniu a skvalitneniu nástrojov menšinovej politiky počas vlád za účasti maďarskej politickej strany. Je možné preto v oboch prípadoch hovoriť o akejsi kontinuite, a to aj napriek tomu, že v niektorých oblastiach boli inštitúcie, financovanie kultúr a celkový prístup vlády na inej úrovni. To platilo predovšetkým pre inštitucionálny rámec menšinovej politiky a financovanie kultúry. Aj preto nie je možné hovoriť v týchto prípadoch o rovnakej politike voči národnostným menšinám.

Pramene a literatúra

- Barša, P. – Strmiska, M. (1999): *Národní stát a etnický konflikt*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Brubaker, R. (2009): *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, New York, Cambridge University press.
- Bruner, G. – Küppert, H. (2002): *European options of autonomy: A typology of autonomy models of minority self-governance*, In: Gál, K.: *Minority governance in Europe*, Budapešť, LGI & ECMI.
- Dostál, O. (1996): *Menšiny*, In: Bútora, M. – Hunčík, P. (eds.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.

- Dostál, O. (1997): Menšiny, In: Bútorá, M. (eds.): Slovensko 1996, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Dostál, O. (1999): Menšiny, In: Ivantyšin, M. – Mesežnikov, G. (eds.): Slovensko 1998 – 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Dostál, O. (2006): Menšiny, In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. – Bútorá, M. (eds.): Slovensko 2005. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Fazekas, J. – Hunčík, P. (2008, eds.): Maďari na Slovensku (1989-2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimupo vstup do Európskej únie, Šamorín, Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Ferenčuhová, B. (2005): Rada Európy a menšinová politika Slovenskej republiky v rokoch 2000 – 2005, In: Šutaj, Š (eds.): Národnostná politika na Slovensku po roku 1989, Prešov, Universum.
- Fico, R. (2008): Vyhlásenie predsedu vlády Slovenskej republiky Roberta Fica pri príležitosti 15. výročia prijatia Deklarácie o zvrchovanosti Slovenskej republiky, online verze (http://www.mensiny.vlada.gov.sk/8899/vyhlasenie-predsedu-vlady-slovenskej-republiky-oberta-fica-pri-prilezitosti-15-vyrocia-prijatia-deklaracie-o-zvrchovanosti-slovenskejrepubliky.php?day=2013-07-01&art_datum_od=&art_datum_do=), [cit. 26.5.2012].
- Gbúrová, M. (2009): Politika v jazyku, jazyk v politike, Bratislava, Kubko Goral.
- Gellner, E. (1993): Národy a nacionalizmus, Praha, Hříbal.
- Gellner, E. (2003): Nacionalizmus, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hojšík, M. (2009): Rómovia In: Mesežnikov, G. (eds.): Slovensko 2008, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky,
- Hroch M. (2003): Pohledy na národ a nacionalizmus, Praha, Sociologické nakladatelství.
- Inštitút pre verejné otázky (2011): Slovensko 1996-2010, Súhrnná správa o stave spoločnosti, CD, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Jurová, A. (1998): Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch, In: Človek a spoločnosť, Štúdie a články, Spoločenskovedný ústav SAV, online verze (<http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html>), [26.3.2012].
- Kopeček, L. (2002): Slovenská republika, In: Fiala, P. a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích, Brno, Masarykova univerzita Brno.
- Kopeček, L. (2005): Slovensko, In: Strmiska, M. a kol.: Politické strany moderní Evropy, Analýza stranícko-politických systémů, Praha, Portál.
- Kopeček, L. (2006): Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Kymlicka, W. (2009) Multicultural odysseys. Navigating the new international politics of diversity, New York, Oxford University press.
- Loran. T. (2008): Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce, In: Lelkes, G. – Tóth, K. (eds.): Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007, Šamorín, Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Mesežnikov, G. – Gyrafášová, O. (2008): Národný populizmus na Slovensku, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Odporúčanie 1201 (1993) Rady Európy vzťahujúce sa k dodatočnému protokolu k Európskej dohode o ľudských právach a právach národnostných menšín, online verze (<http://www.radaeuropy.sk/?743>), [cit. 30.3.2012].
- Peters, B., G. (2005): American public policy, Chatham, NJ, Chatham house, cit. podľa: Potůček, M. – LeLoup, L., T. : Přístupy k veřejné politice, In: Potůček a kol., Veřejná politika, Praha, Slon.

- Petöcz, K., – Kolíková, M. (2010): Ludské a menšinové práva, In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. – Bútora, M., Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Petöcz, K., (2009): Slovensko po roku 2004 – národný populizmus a maďarská otázka, In: Petöcz, K. (eds.), Národný populizmus na Slovensku a Slovensko – Maďarské vzťahy 2006 – 2009, Šamorín, Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Preece, J., J. (2005): *Minority rights: between diversity and community*, Cambridge, MA: Polity Press.
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 04. 07. 2006 do 08. 07. 2010, online verze (<http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/7485/vlada-sr-od-4-7-2006-do-8-7-2010.html>), [cit. 25.3.2012].
- Programové vyhlásenie vlády SR od 13.12.1994 do 30.10.1998, online verze (<http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/1163/programove-vyhlasenie-vlady-sr.html>), [cit. 30.3.2012].
- Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike, SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013, online verze (http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-100794?prefixFile=m_), [cit. 25.3.2011].
- Šebesta, M. (2003): Formovanie politiky štátu vo vzťahu k Rómom prvých rokoch samostatnej Slovenskej republiky (1993-1998), In: *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií.
- Štatistický úrad SR, online verze (<http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>), [cit. 25.4.2012].
- Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny, online verze (<http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/5463.pdf>), [cit. 25.4.2012].
- Šutaj, Š. – Sáposová, Z. (2009): Národnostné menšiny, In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. – Bútora, M., - Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Šutaj, Š. (2005, eds.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Prešov, Universum.
- Učeň, P. (2009): Ako pristupovať k národnému populizmu, In: Petöcz, K. (eds.), *Národný populizmus na Slovensku a Slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009*, Šamorín, Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Uznesenie vlády 111/1995, Národný archív SR, Bratislava, Národný archív SR, Bratislava.
- Vašečka, M., (2002, eds.): *Čačipen pal o Roma*, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Waldenberg, M. (2000): Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: Hroch, M. (2003): *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha.
- Zajac, P. (1996): *Kultúra*, In: Bútora, M. – Hunčík, P. (eds.), Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.
- Zákon o štátnom jazyku, Zákon č. 270/1995 Z.z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky.
- Zákon o štátnych symboloch, Zákon č. 200/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.